

РУКОПИСИ АЛЕКСЕ ШАНТИЋА У
НАЦИОНАЛНОЈ И СВЕУЧИЛИШНОЈ
КЊИЖНИЦИ У ЗАГРЕБУ¹

Институт за књижевност и
уметност, Београд

Кључне речи: Алекса Шантић, Бранимир Ливадић, Милан Ђурчин, ауторизовани препис, сонет, преписка, *Nova Europa*.

Апстракт: У раду се анализује рукописна грађа Алексе Шантића која се налази у поседу Националне и свеучилишне књижнице у Загребу (Збирка рукописа и старих књига). Грађу чини осам својеручно потписаних писама (од чега је шест упућено Милану Ђурчину) и четири сонета, од којих три представљају верзије касније публикованих песама, а један се сматра до сада необјављеним. Поред овог, библиотека чува и Шантићев телеграм адресиран на издавача С. Б. Цвијановића.

У Националној и свеучилишној књижници у Загребу (Збирка рукописа и старих књига) чувају се четири песме² Алексе Шантића (сиг. R7089), један телеграм издавачкој књижарници С. Б. Цвијановић³ (сиг. R7446b⁴) и осам песникових писама: једно упућено Бранимиру Ливадићу⁵, уреднику *Savremenika*⁶ (сиг. R5514b), једно

1 Рад је настао у оквиру пројекта *Смена њоетичких њарадиџи у срџској књижевности ХХ века: национални и европски контексти* (178016), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

2 Песме су откупљене 1957. године од Славка Жежића (1895–1969), хрватског књижевника, књижевног историчара и преводиоца.

3 Реч је о угледном српском издавачу Светиславу Цвијановићу који је у Београду имао своју књижару (1902–1946), и који је објавио преко 250 књига, од којих су неке имале више издања. (*Enciklopedija Jugoslavije*, том 2, стр. 509)

4 Телеграм издавачкој књижарници Цвијановић припојен је Шантићевим писмима Милану Ђурчину, односно налази се под истом сигнатуром у Националној и свеучилишној књижници.

5 Бранимир Ливадић-Визнер (Wiesner) (Самобор, 30. 9. 1871 – Загреб, 30. 7. 1949), „рeсник, риповедач, есејиста, путописас, књижевни и позоришни критичар. Уредник *Savremenika* (Загреб, 1907–1919) и *Hrvatske revije* (1928–1929). Један од значајнијих иницијатора и организатора књижевног живота у времену хрватске модерне и у годинама после ње“ (*Jugoslavenski književni leksikon*, 1971: 283). Ливадић је 1908. године у *Savremeniku*, дакле три године пре него што су Шантићу публиковане песме у овом гласилу, објавио белешку-приказ Шантићевог дела „Под маглом. Слика из Горње Херцеговине“ (1907).

6 *Savremenik*, „књижевни мјесечник. Покренут 1906. године као орган Друштва хрватских књижевника у Загребу. Излазио је до 1921. Уредници су му били: Ђуро Шурмин, Бранко Водник, Бранимир Ливадић, Јулије Бенешић, Андрија Милчиновић, Јозо Ивакић, а од 1920. Милан Марјановић. У годинама пред Први светски рат *Savremenik* се залагао за идеју зближења Срба и Хрвата“ (Шантић, 1972: 294). Алекса Шантић је у *Savremeniku* штампао у периоду 1911–1914. године неколико песама.

Друштву хрватских књижевника⁷ у Загребу (сиг. R7176с), а преосталих шест Милану Ђурчину⁸, песниковом пријатељу и уреднику часописа *Nova Evropa*⁹ (сиг. R7446b). Четири сонета, писма Ливадићу, Друштву хрватских књижевника и телеграм први пут се објављују, док је изводе из неколико Шантићевих писама Милану Ђурчину дао Станиша Тутњевић 2010. године у раду „*Нова Европа и Босна*“ (у тексту је аутор изразио захвалност Марији Циндори што му је помогла да дође до ових писама). Овом приликом она се штампају у целини.

Четири Шантићеве песме исписане су на једном великом листу са правоугаоницима (дужина листа 292 мм, ширина 230 мм), који је пресавијен напола чиме су добијена два листа међусобно повезана (дужина пресавијеног листа 230 мм, ширина 146 мм). На десној страници сваког новонасталог листа исписане су по две песме, док је полеђина (лева страница) остала празна. У горњем десном углу постоји пагинација исписаних страница, урађена графитном оловком. Све четири песме су сонети, писани црним мастилом, латиницом, јакавицом. Испод сваке песме подвучена је црта како би се означио њен завршетак, а након четврте песме исписана је и већа линија заобљена у десном углу ка горе, којом је обележен завршетак преписа песама.

Изнад првог сонета исписано је *Алекса Шантић*: *Пјесме* црним мастилом, латиницом и истим рукописом којим су писане и песме. Премда ови сонети нису ни датирани ни потписани, писмо из 1914. године (штампани текст писма даје се даље у овом раду) указује да их је песник послао уредништву у рану јесен 1913. године што, у случају три већ претходно публикована, помера годину за коју се везивало време њиховог настанка. Реч је о години дана разлике код

7 „Prva profesionalna organizacija književnika u Hrvatskoj [...] Djelatnost društva odvijala se u četiri odsjeka (beletristički, stručno-književni, novinarski i muzičko-umjetnički) [...] God. 1906. Društvo pokreće svoj časopis *Savremenik* [...] Od osnutka do 1941. bili su predsjednici Društva: Stjepan Miletić, Natko Nodilo, Ljubo Babić-Đalski, Nikola Andrić, B. Livadić, Mihovil Nikolić, Milutin Cihlar Nehajev, Milivoj Dežman, Stjepan Trontl, Franjo Francev i Ilija Jakovljević“ (Enciklopedija Jugoslavije, том 3, стр. 102).

8 Милан Ђурчин (Панчево, 14. 11. 1880 – Загреб, 20. 1. 1960), песник, књижевни критичар, публициста и преводилац. Студирао је германистику и славистику у Бечу, где је и докторирао. До 1914. године писао је песме (*Песме*, 1906) и био предавач на Катедри за немачки језик и књижевност, а након Првог светског рата покреће у Загребу часопис *Nova Evropa*, који води две деценије (1920–1941).

9 *Nova Evropa*, „časopis za sva društvena pitanja, izlazio u Zagrebu 1920–41., u početku triput, potom dvaput, a potkraj izlazenja jednom mjesečno. Izdavač i urednik bio je M. Čurčin. God. 1921–23. uz Čurčina su kao urednici bili označeni i L. Popović i M. Kostrenčić. Pokrenut je po uzoru na časopis *The New Europe* (1916–20) R. W. Seton-Watsona, kao glasilo stranački formalno neangažiranih liberalnih intelektualaca. Tiskao latinicom i ćirilicom, odlikovao se naglašenim društveno-političkim angažmanom u duhu ideje integralnoga jugoslavenstva. Književnosti je bio posvećen manji dio časopisa. U prvim godinama izlazenja okupio je velik broj suradnika, znanstvenika i književnika“ (I. Krtalić, 1988). Више о томе вид. Марија Циндори-Шинковић 2010б. (Марија Циндори-Шинковић је урадила и библиографију *Nove Evrope*.)

песме „Призренска ноћ“, и чак пет година у случају песама „Ватра“ и „Трпањска ноћ“. Песма која се овде први пут објављује („Зашто?“) занимљива је како с тематско-мотивског аспекта тако и са формалног, те доприноси потпунијем сагледавању Шантићеве поетике.

Редослед песама који се прилаже одговара распореду којим су оне дате на папиру рукописа. У оквиру напомена, у виду фуснота, уз сваку песму даје се коментар о разликама између ауторизованог преписа и првог штампаног текста, а потом и о изменама које су вршене у оквиру збирки, да би се, напослетку, анализирано и то како је песма наведена у три најобухватнија издања Шантићевог опуса – Целокупна дела (1928)¹⁰, Сабрана дјела (1957), Изабрана дјела (1972).¹¹ За ову прилику изостављена је анализа промена знакова интерпункције. Највеће измене извршене су у песми „Трпањска ноћ“, у којој се опажа и преобликовање наслова („Ноћ у Трпњу“).

Правопис и интерпункција ауторизованог преписа песама пренесени су без икаквих измена. У трећем и четвртном ауторизованом препису прецртана је по једна реч (обе интервенције учињене су у трећој строфи другог, односно првог стиха), након које је написана друга (*свршетика*, односно *једна*). Уз то, у другом катрену другог стиха четвртог ауторизованог преписа предлог *йо* исписан је подебљано преко претходно исписаних графема.

У песми „Трпањска ноћ“ у првој строфи у другом реду за наведени облик речи *одље* није нађена потврда у језичким речницима. Међутим, несумњиво је у питању исправно читање речи будући да се иста појављује и у Шантићевој песми „Мрак“ из 1905. године („Нараштају овом, што још дише одље!...“), као и у песми „Око ватре“ из 1912. године („Одбјеглих бегова... Гора нага. Одље / Сухарци зашусте и неђе, из дупља, / Јејине се чује... Сијевају бодље – / Око ватре јато орлова се скупља“).

Прве две песме чине једну тематско-мотивску целину (у обе се наилази на преплет љубавне и родољубиве садржине), док друге две песме припадају оној скупини која се најчешће описује као „тамни Шантић“.

Иако наизглед различито поетски обликоване и тематски уоквирене, „Призренска ноћ“ и „Ватра“ имају одређених сличности.

10 У Целокупним делима није наведена година издања. Отежавању утврђивања године издања доприноси и то што ни у једној библиотеци није наведена тачна година изласка ових Целокупних дела. Наведена година преузета је из: Изабрана дјела, књига V, Литература о Алекси Шантићу, запис бр. 1748, стр. 694.

11 У анализу нису уврштена Алекса Шантић Сабрана дјела (Гацко: ДОБ, 2006) ни Алекса Шантић Сабрана дела (Београд: ИП „Филип Вишњић“, Гацко: ДОБ, 2008) будући да је реч о искључиво популарним издањима, односно о некритичком прештапавању претходних издања Шантићевих сабраних дела. Приређивачи ових сабраних дела нису дали никакве коментаре у вези с приређивањем и Шантићевим стваралаштвом, већ су, уместо тога, приложили избор из неколико текстова о Шантићу других аутора. У оба наведена издања песме су дате хронолошким редоследом.

Најпре, у уводној строфи дочарава се слика реалног простора, с тим што се у првој песми као његово главно обележје истиче мирноћа, док се у другој песми акцентује активност (простор је у пламену). Уз то, у обе песме унутрашње стање лирског јунака одређује се у односу на слику датог простора. У песми „Призренска ноћ“ то се чини поступком контраста (немир и чежња девојке док гледа коњаника супротстављени су уснулом Призрену), а у песми „Ватра“ поступком пројекције (заљубљени момак препознаје рушење и ужареност града као огањ своје душе за драгом).

Када је реч о друге две песме запажамо као заједничко да је и у песми „Зашто?“ и у песми „Трпањска ноћ“ доминантна категорија звука; у првом случају исказује се потреба за једним другачијим звуком смрти (умирање не кроз ропце него кроз постепено, тихо ишчезнуће као што ишчили звук харфе или шум крила), у другом случају вика гладног чагаља (шакала) уводи атмосферу немира, језе, смрти. Тако се, у обе песме, звук (ропци, вика) контрастира миру и тишини, и уобличава у негативни принцип, у оно што је у уској вези са смрћу и нечим претећим: „у општој тишини оживјеле природе издваја се један звук, а он се доживљава као наговјештај доласка нечега мрачног, апокалиптичног“ (Радоњић, 2017: 179).

С аспекта форме, истакнуто је да су у питању сонети, и то у симетричном дванаестерцу.¹² Међутим, у две песме („Зашто?“, „Трпањска ноћ“) одступа се од основне метричке форме ради синтаксичко-интонационе организације. Тако, у песми „Зашто?“ у првом стиху изостаје подударност између метра и синтаксе опкорачењем цезуре чиме се дисаутоматизује песнички ритам. На тај начин нарушава се течност и додатно маркира семантички потенцијал уводнога стиха. Исто тако, и у тринаестом стиху изразита су померања синтаксичко-интонационе организације, што је све у складу са разговорном тоналношћу читаве песме. С друге стране, у песми „Трпањска ноћ“ Шантић у првом стиху помера цезуру иза четвртог слога (дакле, опет је поставља ван канонског положаја), што, такође, сугерише семантичку и експресивну функцију стиха. (Поступак својствен Милану Ракићу, али који је то радио у свом једанаестерцу).¹³ У седмом стиху ове песме, пак, имамо случај да најпре метричка целина опкорачује синтаксичку (v. 1), а потом обрнуто, чиме се нарушава складност мелодије полустихова (vv. 7, 8).

12 Историја књижевности Шантића је препознала као оног који је у књижевности почетка XX века оживео сонетну форму и признала му значај у њеном иновирању. Више о томе вид. Вујановић, 1995. О Шантићевом одступању од сонетне форме вид. и Делић, 2017.

13 Сања Париповић поводом Ракићевог померања цезуре у једанаестерцима бележи: „Најизразитије одступање од традиције [...] изражено је у јампским једанаестерцима. У већини случајева цезура се помера иза 4. слога. Оваквим померањем границе између акценатских целина [...] Ракић је чинио ритам разноврснијим. Одупирао се једноличном ритму, али никако није прелазио у аритмију“ (Париповић, 2007: 388).

Занимљиво је да Шантић експериментише са римом, тачније да су сва четири сонета различито римована (1. ABAB CDDC EEA FFA; 2. ABBA BCCB DDE FFE; 3. ABAB CDCD CCE FFE; 4. ABBA CDCD EEF BBF), као и да је дошло до промене схеме римовања у штампаној песми „Ноћ у Трпњу“ (ABBA CDCD EEC FCF). Запажа се, дакле, да у сонетним октетима (то јест, у два катрена) Шантић не понавља ниједну комбинацију римовања (1. укрштена + обгрљена; 2. обгрљена + обгрљена; 3. укрштена + укрштена¹⁴; 4. обгрљена + укрштена). Исто тако, изузев у једном случају (а ни ту није у питању понављање оба члана схеме у римовању), не преноси се римовање из катрена у катрен. Отуда се може говорити о модернизованом сонетном облику (ослоњеном на традицију тзв. бодлеровског типа), у српској књижевности својственом превасходно почетку XX века, што потврђује и поступак римовања у сонетном сестету.

У сонетном сестету се пак уочава тенденција да су трећа и шеста рима подударне, као и да се формирају парне риме у прва два стиха сваког терцета (при чему ваља истаћи неретку употребу појединих рима из сонетног октета у сонетни сестет). Такође, Шантић у сонетном сестету избегава образовање било обгрљене било укрштене риме (ово није случај у штампаном тексту песме „Ноћ у Трпњу“, где се наилази на ефекат комбинације парне и унакрсне риме EEC FCF, тачније где се трећи стих првог терцета римује са другим стихом завршног терцета).

За разлику од спољашње, у унутрашњој структури Шантић следи сонетну норму, те у сонетном сестету у односу на сонетни октет уводи драматику, мења план дешавања или доноси обрт. У „Призренској ноћи“ мирноћи ноћи контрастира се интимна драма у девојци, у „Ватри“ слика спољашњег простора замењује се сликом унутрашњег стања песничког субјекта (при чему се задржава атмосфера изгарања), у „Зашто?“, и поред тога што остаје упитна форма, долази до промене, па се са приче о макрокосмосу (филозофије распадања и упитности над смислом живљења) усредсређује на централну фигуру микрокосмоса (ламент над ужасним мукама човека који умире), док у песми „Трпањска ноћ“ терцети уносе драматичност која достиже кулминацију у завршним стиховима.

Писма су дата хронолошким редом, при чему два нису датирана. Њихов редослед одређен је на основу података из садржине писама. Најстарије писмо потиче из 1914, а најмлађе из 1923. године. Писмо из 1914. године, упућено Бранимиру Ливадићу, написано је на јакавици и латиници, писмо Друштву хрватских књижевника

14 Светозар Петровић бележи: „Zanimljivo je da drugoj običnoj vrsti četvorne rime – abab cdcd – u srpskom sonetu prije 20. st. jedva ima traga (doduše, to je rimovanje prvoga srpskog soneta, Orfelinovog iz 1768, ali poslije toga ne znam da se pojavila i jednom osim kod J. Ilića 1845“ (Petrović, 2003: 111).

на екавици и латиници, док је пет од шест писама Милану Турчину написано на ћирилици и екавици, а једно на ћирилици и јекавици [3]. Сва писма су својеручно потписана, писана су руком, на различитој врсти и величини хартије. Прво, друго, четврто и пето писмо исписано је на једној страници, треће, седмо и девето на две странице, док је осмо писмо дато на три странице. Као шесто писмо наведен је садржај телеграма. У приређивању нису вршене никакве интервенције, осим што је у угластој загради у тексту другог писма уметнуто оно што се налазило исписано бочно са стране, са прецизним упутима где треба да се уметне наведени део реченице. На крају другог писма налази се још једна угласта заграда са информацијом о тачном датуму када је на писмо одговорено, а која се налази косо исписана у десном горњем углу. Поред тога, у трећем писму, у косу заграду стављена је приређивачева недоумица око исписане речи услед нечитког рукописа. У другом писму писац је на два места прецртао речи, и то у трећем пасусу у другом реду, и у четвртном пасусу у петом реду. Сва подвлачења у писмима су Шантићева.

У погледу садржаја – осим што говоре о Шантићевом личности – писма пружају информације о времену настанка одређених његових песама, о песничком раду на преводу Хајнеове поезије, о Шантићевим материјалним неприликама и лошем здравственом стању. Такође, сачувана преписка показује став српског песника према политичким странкама и југословенству, али исто тако говори и о његовом односу према појединим савременицима.

Најстарије писмо написано је на белом папиру (дужина 268 мм, ширина 171 мм), пресавијеном на четири дела а исписаном само на првој десној страни (дужина 171 мм, ширина 134 мм). Датирано је 2. јуном 1914. године, а у њему Шантић указује на деветомесечно чекање на штампање неколико сонета, између осталих и сонет „Призренска ноћ“, што значи да су они највероватније послати Ливадићу септембра 1913. године. С обзиром на то да се до сада сматрало да је „Призренска ноћ“ публикована тек у оквиру збирке из 1914. године, тачније годину дана касније, писмо нам пружа нова сазнања у вези с годином настанка ове песме. Уз то, будући да је у питању писмо послато уреднику *Savremenika* и писано латиницом, за претпоставити је да је реч о четири сонета донета раније у овом тексту, међу којима се налази и „Призренска ноћ“, а који су, такође, писани латиницом. Истовремено, из писма се види колико је Шантић водио рачуна о својим песмама (пази када и где су објављене), колико му је до њих било стало (моли да му буду враћене) и како је радио на њима све док их није публиковао.

У преписци са Миланом Турчином најстарије писмо датирано је 30. мартом 1920. године, а најмлађе 26. мајем 1923. године. Писмо из марта 1920. јесте и најобимније од свих Шантићевих која се чувају у Националној и свеучилишној књижници у Загребу (дужина писма

232 мм, ширина 147 мм). На писму је забележено да је на њега одговорено 7. априла исте године (податак додатно маркиран подвлачењем), што указује да је у том периоду постојала интензивна преписка између двојице српских књижевника. И поред извесне блискости која се чита како у овом тако и у осталим Шантићевим писмима Ђурчину, сва су, изузев последњег, писана у *per se* форми. Имајући у виду да је преписка непосредно претходила првом броју „*Nove Evrope*“, једног од значајнијих гласила међуратног периода, Шантићево писмо пружа увид у нешто од оног што се дешавало у оквиру припрема часописа и указује на неке од његових основних почетних идеја (нове и савремене мисли, критика свега онога што није добро у држави, потреба да се стане у ред напредних народа...). Писмо, у основи, представља Шантићев негативан одговор на Ђурчинов позив да буде потписан као један од оснивача „*Nove Evrope*“, поред низа значајних имена демократског убеђења. Шантић своје одбијање не мотивише идеолошким разлозима већ жељом да не припада ниједној странци (познато је да је Шантић подржавао организацију Орјуна која се залагала за јединство југословенских народа и да му је у сплитској *Победи* управо у том периоду – 1921 – штампана „Наша песма“). Као вид сарадње он ће, са своје стране, понудити слање прилога. Међутим, прилог који ће им послати заједно са неповољним одговором неће бити објављен у *Novoj Evropi* највероватније услед тога што ће га сам песник касније повући.

Шантићево писмо открива још једну занимљивост, а она се тиче појаве „лажног Шантића“ о којем књижевна историја слабо шта бележи, али о којој се, нажалост, ни у писму не даје више информација.

На крају, писмо пружа податак о првобитним плановима везаним за поновно покретање *Српској књижевној иласнику* (март 1920) и сведочи о песниковом промењивом здравственом стању у том периоду.

Писмо које је овде наведено као друго Шантићево писмо Ђурчину није датирано, али се може претпоставити да је, такође, писано у пролеће (крај априла) 1920. године (писано је на белом папиру дужине 222 мм и ширине 176 мм; дужина пресавијеног папира износи 176 мм, а ширина 110 мм). Садржински, оно је у вези с претходним, и готово да је сасвим извесно да се Шантић управо на њега позива. По свему судећи, реч је о првом следећем писму које је мостарски песник упутио панчевачком књижевнику. Ово се може закључити на основу тога што Шантић обећава да ће додатно објаснити шта је хтео казати тиме да не жели да припада ниједној политичкој групи. Ђурчин је очигледно реаговао на ове Шантићеве речи сматрајући да му Шантић спочитава покушај да га увуче у странку. Ипак, рекло би се да није дошло до нарушавања њиховог односа пошто у другом делу писма Шантић исказује слагање Ђурчину да га Иван Мештровић (потписан међу оснивачима *Nove Evrope*) уврсти у чланове одбора за приређивање једне изложбе, што сугерише да је Ђурчиново писмо било садржајније, а не сведено искључиво на реакцију.

Попут оног из марта 1920. године и у овом се указује на Шантићеве проблеме са здрављем, а занимљиво је да је само оно писано жекавицом.

Наредно писмо [4] такође није датирано, а тиче се накнадних измена песме „После окова“, коју је песник послао Ђурчину за часопис (писано је такође на белом папиру истих димензија као претходно). Премда се не може са сигурношћу тврдити, могуће је изнети претпоставку да је у питању прилог из писма [2], посебно ако се узме у обзир да први број *Nove Evrope*, за који је Шантић дао прилог, највероватније још није био одштампан будући да се песма нашла у трећем издању збирке *Ha cтipарим oињишићимa* (изашла 1920, али пре него што је први број *Nove Evrope*) у наведеном измењеном облику. И ово писмо илуструје Шантићев константан рад над својим делом. (У односу на штампани текст из 1920. године, у песми се уочава промена у броју у два стиха наведене строфе: у в. 2. уместо *Лейoићa служи и нафору дели стоји Лейoиће службе и нафору деле*, а у в. 4. замењено је *И облаче на се рухо зора бели* са *И облаче на се рухо зоре деле*.)

И четврто писмо иде у прилог тези да је Шантић уз писмо [2] заправо послао Ђурчину песму „После окова“. (Писано је на белом папиру дужине 290 мм, ширине 195 мм, односно дужина пресавијеног износи 195 мм, а ширина 145 мм.) Писмо је датирано 16. августом 1920. године, што значи да је и оно написано пре него што је публикован први број новопокренутог Ђурчиновог часописа. Поред извињења због тога што мора да повуче песму „После окова“, коју му је већ био дао (разлог који се наводи је скоро појављивање збирке *Ha cтipарим oињишићимa*), и што због болести није у стању да напише и пошаље му другу, из писма се дознаје и то да је први број *Nove Evrope* требало да изађе 15. јула, тачније два месеца раније. Четврто писмо је и последње из 1920. године које се чува у загребачкој националној библиотеци.

Наредна два писма упућена Ђурчину потичу из 1923. године и писана су у периоду од око 8–9 месеци пре Шантићеве смрти. Прво од њих датирано је 4. мајем [8], а друго 26. мајем [9].¹⁵ Међутим, иако их раздваја свега 22 дана, Шантић мења форму обраћања, прелазећи са Ђурчином на *per tu*, тачније на један фамилијаран тон. Шта је разлог овоме не може се са сигурношћу тврдити, али узимајући у обзир пристojност и учтивост мостарског песника готово се са извесношћу може претпоставити да је Ђурчин на томе инсистирао у писму које је претходило њиховом последњем које се чува у овој библиотеци.

15 Дужина папира првог од ова два писма је 257 мм, а ширина 164 мм, односно дужина пресавијеног износи 164 мм, док је ширина 129 мм. Дужина пресавијеног папира другог писма је 95 мм, а ширина 113 мм. Дој је у првом случају реч о белом папиру, у другом је коришћен папир са правоугаоницима, при чему је текст писан на другом и трећем делу хартије, док су први и последњи остали празни.

У сачуваној преписци из 1923. године реч је о поновном покушају да се оствари сарадња између Шантића и Ђурчинове *Nove Evrope*, сада поводом броја посвећеног Бранку Радичевићу. За разлику од претходног покушаја, овога пута сарадња не само да ће се реализовати него ће остати забележена и као последња Шантићева. Песма „Са Бранковога брега“ – објављена као аутограф само десетак дана пре песникове смрти (*Nova Evropa*, 21. јануар 1924. године) – представља последњу публиковану песму за Шантићевог живота.¹⁶

Старије писмо из 1923. године Шантићев је одговор на Ђурчинов позив да пошаље песму за *Novu Evropu*. За разлику од првог писма из 1920. године (које је такође одговор на понуђену сарадњу), у овоме се код херцеговачког песника запажа одсуство стваралачке и животне воље. Активност Шантићевог духа и речи преобразила се у пасивност егзистенције. Уместо некадашње радости због сарадње, песник сада само осећа захвалност што су га се уопште сетили, а уместо исказивања животног става и стваралачког полета чита се филозофија животарења уморног, болесног човека помиреног са судбином и без жеље за духовним изазовима.

Последњи део писма тиче се рада на преводима Хајнеовог песништва и Шантићеве молбе за помоћ у проналажењу издавача. Још једном се показује у којој је мери Шантић бринуо о своме делу и колико му је било стало до сваког издања. У тешким материјалним приликама, док прикупља новац за лечење, Шантић као услов за публикавање превода Хајнеа поставља да се књига „штампа лепо“ и да „издање буде елегантно“. Ни у овом периоду није га напустила југословенска идеологија.

Друго писмо из 1923. године, оно млађе, уједно је и последње у поседу Националне и свеучилишне књижнице, а немогуће га је посматрати изван контекста пређашњег. Изнемогао, болестан и готово на смрти, Шантић пише највероватније своју последњу песму како би, коначно, после толико времена, дао Ђурчину прилог, али и како би се одужио сени Бранка Радичевића. Писмо је сведочанство колико о Шантићевом изузетно лошем здравственом и психичком стању толико и о величини његовога карактера и његове личности. Оно је сведочанство о Шантићевој изразитој културној самосвести, о његовим духовним и моралним вредностима, о унутрашњој снази и спремности за жртвовање.

Поред наведених писама Ливадићу и Ђурчину, загребачка библиотека чува захвалницу Алексе Шантића Друштву хрватских књижевника на честитки за прославу педесетогодишњице, као и телеграм који је српски песник упутио С. Б. Цвијановићу. Хронолошки, ови документи наведени су један након другог, као [5], односно

¹⁶ Више о штампаном тексту ове песме вид. Чолак, 2017.

[6] прилог. Оба документа датирана су, и то први 20. јуном 1920. године (Сарајево), а други 11. августом исте године (Мостар). Честитка је писана руком, на белом папиру дужине 171 мм, а ширине 169 мм, док је телеграм куцан на машини (дужина папира 200 мм, ширина 220 мм). Шантићев текст телеграма куцан је латиницом, без слова са дијакритичким знаковима, на посебној траци која је потом налепљена на штампани универзални образац телеграма на којем су се налазиле обе варијанте писма (и ћирилица и латиница). Занимљиво је да се уместо латиничног слова *и* на више места куца ипсилон (*y*), као и да се на неколико места вокал *о* бележи као латинично *ц* (*c*). Садржај телеграма налази се на две раздвојене траке; једне залепљене хоризонтално у другом реду телеграма, а друге укосом и то почев од деветог реда па нагоре до четвртог реда. У оквиру телеграма наведено је место слања, тачно време предаје и пријема, број телеграфа, број речи. У десном углу налази се печат (на горњој ивици печата пише великим штампаним словима *главни телеграф*, а на доњој исто тако *Београд*; у средини печата отиснут је датум). Папир телеграма окрњен је у горњем левом и горњем десном углу. На средини телеграма исписано је графитном оловком 11. VIII.20 и нешто ниже број 14440.

Према томе, када је реч о преписци Алексе Шантића у рукопису, фонд Националне и свеучилишне библиотеке у Загребу (Збирка рукописа и старих књига) чува захвалницу Друштву хрватских књижевника на честитки за песникову педесетогодишњицу, једно писмо Бранимиру Ливадићу, и шест писама Алексе Шантића Милану Ђурчину која се могу груписати у две целине: прву би чинила преписка између Шантића и Ђурчина поводом оснивања и сарадње на првом броју *Nove Evrope* (вођена од краја марта до половине августа 1920. г.), а другу, Шантићева и Ђурчинова кореспонденција поводом сарађивања на броју посвећеном Бранку Радичевићу (мај 1923. г.).

Aleksa Šantić: Pjesme

Prizrenska noć¹⁷

Po sobama više čiraci ne gore,
Svrh krovova pločnih lebdi ponoć plava.
U sedefu čistom mjesечеve zore
S doksatima niskim stari Prizren spava.

Samo šći popova, Dinka, jošte bdije
I jednako gleda, iz demira svoji’

17 Песма је први пут штампана у подлиску *Народа*, што је нова чињеница коју документује Шантићево писмо из 1914. године. Сарадња Шантића са часописом *Народ* остварена је још 1907. када је лист почео да излази, а посебно је била интензивна од 1911. до 1914. године, о чему сведочи *Bibliografija* која, међутим, не бележи објављивање „Призренске ноћи“ у часопису. Након тога, песма је публикована у другом, допуњеном издању збирке *На старим огњиштима* (1914), па се може закључити да је време њеног настанка између два издања наведене збирке. У оквиру трећег тома Целокупних дела, које је приредио Владимир Ђоровић, песма је штампана под насловом „Динка (– из циклуса На старим огњиштима –)“ међу песмама за које је приређивач навео да је Шантић био „незадовољан њима потпуно“ (Шантић, 1928в: 359), чему би могло да иде у прилог и то што ју је песник изоставио из трећег издања (1920). Занимљиво је да су сви приређивачи Шантићевог књижевног дела правили превиде у вези с овом песмом. Ђоровић сврставајући је међу песме које писац није хтео да уврсти у збирке (с обзиром на то да је изостављена из трећег издања могуће да ју је приређивач лишио статуса песме у збирци *На старим огњиштима*), Војислав Ђурић (Сабрана дјела, 1957) наводећи погрешно место и годину првог штампаног текста (*На старим огњиштима*, 1914), док Бранко Милановић (Изабрана дјела, 1972) прави чак два превиде: најпре износиће тврдњу да је песма први пут штампана 1914. у оквиру поменуте збирке (погрешан податак преузет из Ђурићевог издања), а потом и да је штампана тек у Сабраним дјелима из 1957. године. За претпоставити је да се Милановић погрешно повео за измењеним насловом песме, па је превидео да је песма под другим насловом укључена и у Целокупна дела (1928). Оно што остаје непознаница јесте зашто се Ђоровић одлучио за наслов „Динка“, јер и у збирци из 1914. године, баш као и у Шантићевом писму Ливадићу из исте године, стоји наслов „Призренска ноћ“. Када је реч о штампаним текстовима ове песме, најболост, увид у први штампани текст није извршен пошто у Народној библиотеци Србије не постоји сачувани примерак подлиски *Народа* у којем је песма публикована (могуће је да је у њему објављена под насловом „Динка“ и да се због тога Ђоровић определио за тај наслов). У односу на ауторизовани препис, песма из 1914. године (ако се занемаре измене интерпункције) има следећа одступања: у в. 2. уместо *лебди* наилази се на *шушти*, потом у в. 7. *своја врана* замењено је с *коњица*, затим у в. 8. *коњик* је преиначен у *војник*, и, напоследку, у в. 10. дошло је до замене реда речи па је тако претходно *илијен ноћас њејов* модификовано у *ноћас њејов илијен*. Верзија из Ђоровићевих Целокупних дела разликује се од обе описане премда нису вршене значајније промене. У два случаја уочавају се одступања у односу места која су била подударна између верзија из 1913. и 1914. године (у в. 3. уместо *чистом* стоји *меку*, а у в. 5. јавља се облик *кћи* уместо ранијег *шћи*), док се у једном случају посеже за новом речју управо на оном месту где је већ описана измена (у в. 8. *рајник*). Занимљиво је да се на једном месту у в. 7. текст из 1928. подудара са ауторизованим преписом (*своја врана*), на којем текст из 1914. бележи промену. У Сабраним дјелима (1957) песма је публикована према издању из 1914. године, с тим што је извршена на појединим местима промена интерпункције. У другом тому Изабраних дјела песма је штампана идентично као у издању пишчевих дела из 1957. године.

Na Bistricu hladnu gdje svog vrâna poji
Odocnjeli konjik... Sve joj srce bije

I kada bi samo mladi vitez htio,
Najljepši bi plijen noćas njegov bio –:
S njim bi odmah Dinka tamo preko gore...

Jaо како дрhti k’o lišće на грани!
Tresu joj се нједра, кuckaju ђердани
I trepte у сјaju мјесечеве зоре...

Vatra¹⁸

Izgorješe stari Mrahorovi dvori!
Iz krova, iz vrata, iz prozora svije’,
K’o dugi barjaci plamenje се вije
I oblaci dima uzdižu се gori.

Svijet juri, više, glas borije bije;
I ruše се grede, demiri се žare,
I rasute iskre, prô mahale stare
Vijugaju у ноć k’o krvave zmiје.

O Šerifo! od kad tvoje oči vidje’,
I ja gorim ’nako, mira nemam niđe –
Golemi ме oganj poruši i satra...

K’o gomile one i k’o do sad niko,
Trčao bih i ja i mahnito vik’o,
Stiskajući srce: vatra! vatra! vatra!

Zašto?¹⁹

Ja ne znam i vazda pitam: smis’o gdi je?
Što ćemo mi ovdje i ova planeta

18 За пишчевог живота публикована је у *Pesmata* (1918), а затим постхумно у *Песмама* (1924). У рукописној верзији у односу на први познати штампани текст из 1918. учињене су неколике измене; у в. 2. из *ћрозора* замењено је са *из њенцера*, у в. 7. уместо првобитног *И расуше искре* стоји *Расиљу се искре*, у в. 8. *Вијујају у ноћ к’о крваве змије* измењено је у *И у ноћи ѿону к’о црвене змије*, и, на крају, у в. 12. имамо *К’о свјетлина она* уместо *К’о ѿмиле one* како стоји у рукопису. Песма у збирци из 1924. године разликује се од оне 1918. готово само утолико што је публикована ћирилицом. И у песми „Ватра“ дошло је до значајне промене интерпункције када се упореде рукопис и штампани текстови, али је, за разлику од „Призренске ноћи“, између штампаних текстова мало шта мењано када је о интерпункцији реч. Ђоровић, тако, у односу на текст из 1918. године уноси једино правописне исправке, Ђурић усваја Ђоровићеве интервенције и само на једном месту избацује зарез (в. 9), док се Милановић, и у овом случају, у потпуности ослања на штампани текст који је Ђурић приредио.

19 Песма се сматра необјављеном.

Što se vrti s nama? Zašto sunce grije,
Kad je ovdje svemu raspadanje meta?

Vele da si vječna, milostiva, krotka,
Vječnosti. Pa dobro! Kad se taka javi,
Što smrt svoju crnu paučinu otka
I zašto je Svega crv gospodar pravi?

Zašto za dram duše, kap sunca, dah cvjetka,
Plaćamo ti groznom mukom svog svršetka?
I kada je Milost rubin tvoje krune,

Što će grubi ropci? Što bi patnja bila?
Reci, što ne mreмо тихо, k'o šum krila,
K'o zvuk jedan plavi sa arfine strune?...

Trpanjska noć.²⁰

Trpanj čuti. Pred njim leži voda plava.
Iza vrha odlje srp mjesecев zâri.
U okviru spila, k'o čudne utvari
Što iz mora streме, mali zaton spava.

Sinoć otploviše ribari daleko,
Samo po zalivu, vidiš, jednu barku,
Plovi. U njoj troje. Neko vozi, neko
Stao, ostve држи i vrebа, dok žarku

Rasplamtjelu zublju diže cura jedna
I njome svijetli. S mora nepregledna
Tiho vjetar dogje i kosu joj mrsi.
Svrh grebena jedna srp mjesecев zâri

20 Под насловом „Ноћ у Трпњу“ публикована је у *Ресмата* (1918) и *Песмама* (1924). У рукописном тексту у односу на верзију из 1918. године, поред промене наслова, уочава се и следеће: в. 2. *Иза врха одље срп мјесечев жари* измењен је у *У даљини с лађе лашерна се жари*; у в. 3. лексема *оквир* замењена је с *обруч*, баш као што је дошло и до промене придева *чудне ушвари* у *саме ушвари*; у в. 6. такође се наилази на две разлике: *залив* је замењен са *зайон*, а извршена је и промена лица, па се глагол видети наводи у првом уместо у другом лицу јединице како стоји у рукописном тексту (*видиш – видим*); прва половина в. 7. промењена је, те тако наместо *Плови*. У њој *троје* стоји *С чељадима, њлови*; у в. 11, напротив, измењена је друга половина, отуда је *косу јој мрси* преиначено у *ирамење меко*; последња строфа (vv. 12–14) преобликована је у целости: *Мрси јој. Све ћуши. Само, с хриди оне / Гладан чајаљ виче. И мјесец, далеко, / Ко њејсија злајна, за њучину шоне*. Иако у већој мери мењана но претходне две раније публиковане песме (када је реч о упоређивању ауторизованог преписа и првог штампаног текста), „Ноћ у Трпњу“ је песма у којој готово да нема разлика када се упореде сва штампана издања ове песме са оним из 1918. године. Песма је публикована и у алманаху *Јагранска слиража*, у којем је Шантић препознат као медитерански песник (заступљен је са чак седам песама – „Под једрима“, „Бока“, „Ноћ у Трпњу“, „На жалу“, „Јутро“, „Вече на шкољу“, „Море“).

I negdje, visoko, za klisura stari',
Gladan čagalj više. Goli streme vrsi.

[1]

Poštovani gospodine,

nijesam vas tačno obavijestio – jedan od mojih soneta, koji su kod vas, štampan je u podlisku „Naroda“ i to sonet „Prizrenska noć“. Ovo sam jutros izvidio prevrćući listove. Po svoj prilici, vama se ti moji stihovi ne sviđaju, jer da je drukčije vi biste ih već davno objelodanili a ne biste ih držali u zatvoru 9 mjeseci. Stoga vas učtivo molim повратите ми их da ih „dotjeram“. S odličnim poštovanjem Aleksa Šantić. U Mostaru 2. VI. 914.

[2]

Драги Ђурчине!

С радошћу примио сам Ваше писмо као и приложени штампани оглас „Нове Европе“²¹. Ја сам пажљиво ствар прочитао и потпуно се слажем: да је потреба од једног листа где би се износиле нове и савремене мисли, где би се све предочило оно што је у нашој држави труло и што треба заменити лепшим и радити да и ми постанемо породица великих културних народа. Само ћу Вам ово одмах рећи: ја нити сам када био нити ћу када бити политичар, него ћу се и даље задржати тамо где сам и до сада био – на пољу просвете. Нећу да припадам ни радикалима ни демократима – бићу само с онима који настоје да се наша земља очисти губе и хрђе и да постане просвећена.

Ви свакако спадате у ове с којима хоћу да радим [и с којима ми је част да радим] па Вам с тога и шаљем један мали прилог за „Н. Ев.“. Ако Вам се не би свидео и слагао са Вашим програмом Ви га уништите. На листу нећу име потписати, не зато што су на кори имена самих демократа, него зато што не желим ступати ни у једну

21 Први број *Нове Европе* штампан је 16. септембра 1920. године, дакле пет месеци након овог Шантићевог одговора Милану Ђурчину. Међу оснивачима пописано је чак двадесет имена угледних интелектуалаца, превасходно научника и уметника из Београда, Сплита, Прага, Љубљане, Сарајева, Загреба, Новог Сада, Земуна, Париза (Ј. Цвијић, Ј. Смодлака, И. Мештровић, М. Мурко, И. Пријатељ, Н. Стојановић, М. Решетар, Л. Питамиц, К. Кумануди, М. Костренчић, Т. Остојић, Л. Поповић, М. Ракић, С. Поповић, Ј. Бенешкић, Вој. М. Јовановић, Б. Ливадић, М. Ибровац, М. Грол, М. Ђурчин). Љубомир Петровић наводи да је „њихово стајање иза програма часописа било политички чин, условљен осећајем да је потребно залагати се за 'интегрално' и 'државно' југословенство које би, кроз 'савез' мануелних и интелектуалних радника, било лишено класних напетости“ (Петровић, 2010: 151). Занимљиво је да Шантић није ништа у овом часопису публиковао све до 1924. године, тачније до песме „Са Бранковог брега“.

странку. А да Ваш рад и рад Ваших одличних другова ценим најбоље сведочи то што Вам шаљем за лист овај скромни прилог. Ви бисте можда волели да сам Вам послао који чланак? Ја бих то могао учинити, али нећу, јер би на тај начин ступио у таворе политичара.

Извештај о моме селу које се држало у Панчеву послао ми је г. Миховил Томандл²². Ја сам захвалио и њему и Вашем брату г. Ђоки²³ а ево сада и Вама топло захваљујем на пажњи коју ми указасте.

Моје се здравље непрестано мења: два месеца будем потпуно миран па ме поново болест зграби и не пушта ме тако лако. У Београд не знам да ли ћу скоро. Може бити на јесен. Радоваћу се свим срцем ако дођете у Мостар. Само да удесимо, па да ја овде будем. – О „лажном Шантићу“ ја ништа нисам чуо па ћете ми то, ако богда, кад се састанемо причати.

Шта је са „Срп. Књ. Гласником“? Рекоше да ће од првог марта почети, па се ето ушути.²⁴

Са свим својим пријатељима примите, драги професоре, много срдачних поздрава од Вашег оданог Алексе Шантића. У Мостару, 30. марта 1920. године.

Кажу да је Павле оматорио... Молим поздравите га.

[У горњем десном углу писма стоји *Одговорио 7. ајр. 1920.* написано укосом, на ћирилици]

[3]

Драги Ђурчине!

Мало сам задоцнио са одговором због болести па Вас молим да то узмете на пријатељско знање. Када сам Вам одговорио неких дана, да не припадам ни једној политичкој групи, вјерујте нисам мислио тиме рећи: да ме Ви и Ваше друштво хоће да увуче у икакву једну странку. Не то. То је била само једна искрена исповијест. Остављам за доцније да Вам опширно одговорим на ово драго ми писмо које сам примио пре 10. дана, јер се још осећам слаб, те не могу да пишем.

22 Миховил Томандл (Брчко, 19. 4. 1894 – Панчево, 25. 5. 1963) историчар и музички писац, по струци доктор правних наука. Изучавао је „političku istoriju Pančeva i kulturnu istoriju Srba u južnoj Ugarskoj“ (Enciklopedija Jugoslavije, 1971).

23 Др Ђока Ђурчин, брат Милана Ђурчина и сарадник *Нове Евроје*.

24 Нова серија *Српској књижевној гласника* почела је 1. септембра 1920. године, значи шест месеци касније у односу на датум који овом приликом спомиње Шантић и само две недеље пре првог броја *Нове Евроје*. У рубрици „Белешке“ новообновљеног *Српској књижевној гласника* штампана је исцрпна најава *Нове Евроје*. Више о томе вид. Бојан Јовић, 2010.

Пристајем да ме г. Мештровић уврсти међу чланове одбора за приређивање изложбе радова британски уметника²⁵; и молим Вас, да му у име моје захвалите на пажњи. Примите срдачне поздраве од Вашег Ал. Шантића.

Ја бих волио – између нас буди речено – да се ова изложба приреди у Београду... А. Ш.

[4]

Драги Ђурчине,
јутрос прочитао сам поново песму „После окова“²⁶ коју сам Вам за лист послао; па Вас молим да претпоследњу строфу измените овако:

Зове их да буду неимари храмá,
Где Лепота служи и нафору дели...
Где се душе дижу из рђе и тама
И облаче на се рухо зора бели`...

У првој и последњој китици трећи ред замените овим:

Јоште многих беда тече мутно врело

Срдачно Вас поздравља
Ваш одани
Алекса Шантић

[5]

Sarajevo 20./VI. 1920

Društvu Hrvatskih Književnika
Zagreb.

Primitе moju zahvalnost na čestitci prilikom proslave moje pedesetogodišnjice.

Aleksa Šantić.

25 Реч је о изложби савремене британске уметности приређеној у пролеће 1929. године у Љубљани, Загребу и Београду захваљујући иницијативи Друштва југословенских пријатеља у Великој Британији. Заузврат, следеће године приређена је слична репрезентативна изложба југословенских уметности у просторијама модерног музеја Tate Gallery (London). Изложби су присуствовали, између осталих, и Иван Мештровић и Милан Ђурчин.

26 Песма је штампана у збирци *На старим ођњишћима* (1920) са наведеним изменама.

[6]

cvijanovic knez myhajla ulyca 16. – bgrd.

= mcstar 788 20 11/8 15/40²⁷ 11/8 239²⁸

Mclym kazite burcicu da sam bolestan pa mu ne mogu
zelju ispunyti. – aleksa santic =“

[7]

Мостар, 16. VIII. 920.

Драги Ђурчине.

Пре три дана депеширао сам Вам преко г. Цвијановића²⁹ да Вам песму за „Нову Европу“ не могу послати, па се надам да сте је и примили. Мени је веома и жао и криво што се овако десило. Колико се сећам, Ви сте ми писали: да ће „Н. Ев.“ изаћи 15. јула па сам према томе и удесио издање и распарчавање књиге „На старим огњиштим“ у коју улегла и песма „После окова“. Ја сам се болестан повратио кући из Државне болнице сарајевске, те још ево лежим. Чим се будем осећао боље, потражићу Ваше писмо да видим јесам ли тачно прочитао назначени датум излажења „Н. Ев.“ па ћу Вам јавити.

Верујте ми да сам и како могао ја бих Вам послао другу песму. Али моја болест а и болест у мојој фамилији одузима ми свако расположење.

Много Вас поздравља

Ваш

Алекса Шантић

[8]

Драги Милане,

Хвала Вам, што сте ме се сетили и што ме позивате да и ја пошаљем свој прилог за Лирски број „Нове Европе“, што ће бити по-

²⁷ Телеграм је упућен из Мостара. Наведени бројеви представљају број телеграма, број речи, дан и месец када је послат и време.

²⁸ Дан, месец и време пријема телеграма.

²⁹ Реч је о Светиславу Цвијановићу, књижду и издавачу из Земуна.

свећен успомени Бр. Радичевића.³⁰ Ја бих био најсретнији када бих могао да се одазовем вашем пријатељском позиву и да се одужим сени Бранковој. Но већ од прошле зиме ја сам веома болестан, те нити могу што писати нити имам икакве воље. Ако што напишем то је само скоро превод а то су ствари које се раде из нужде за паре... Ја сам се опростио бубрежне болести, а спопала ме нова – срчана болест, од које немам мира ноћу и дању. Због тога ових дана, по савету лекара, идем на море а затим гдегод на планину да проведем лето. Молим Вас немојте се на ме љутити ако Вам ништа не пошаљем за „Лирски број“. Покушаћу да што скујем, али ако то не буде лепо послати вам нећу.

Ја сам приредио за штампу књигу „Из Хајнеове лирике“³¹ у коју ће ући: 50–60 песама из разних Хајнеових циклуса; затим „Лирски интермецо“, „Северно море“ и „Романсе и баладе“. Књига би изнела до 9 штампаних табака. Бисте ли ми могли тамо наћи издавача приљезним хонораром? Услов би мој био да се књига штампа лепо и да издање буде елегантано а једнако ми је или ћирилицом или латиницом да се штампа. Ово чиним сада из нужде, јер ми новац треба за лечење. Ако имате времена, молим вас одговорите ми на писмо. Примите срдачни поздрав од Вашег Ал. Шантића.

Мостар, 4. V. 1923.

[9]

26. V. 1923.

Драги Милане,

И ако ми није до песме и певања, ја сам ево покушао да Ти саставим који стих за Споменику Бранкову, па Ти то ево прилажем овде.³²

30 Бранку Радичевићу часопис *Нова Европа* „посветио је блок песничких прилога у трећем, и цео критичко-есејистички четврти број за 1924. годину, као омаж песнику и вид ’незваничног обележавања стогодишњице његовог рођења’ (Јовићевић, 2010: 541). Више о томе вид. Т. Јовићевић 2010.

31 Књига је објављена те исте 1923. године у Мостару, у издању књижарнице „Трифко Дудић“ на ћирилицу.

32 Реч је о песми „Са Бранковога брега“ објављеној у аутографу у *Новој Европи* 21. јануара 1924. године (у садржају овог броја *Нове Европе* наведен је нешто измењени наслов „Са Бранкова брега“). Иста песма (уз Шантићеву прву песму из листа *Голуб*, 1887) публикована је одмах потом и у *Венцу* (уред. Јеремија Живановић) 25. фебруара 1924. године (св. 6, стр. 388). Песмама претходи текст о Шантићевој смрти. У односу на аутограф песма у *Венцу*, а потом и у Целокупним делима се разликује. Поред измењеног наслова „Са братскога брега“, уместо са „Са Бранковога брега“, у *Венцу* се запажају и следеће измене: у првом стиху прве строфе уместо *кликот стоји криком*, потом у првом стиху треће строфе уместо *Ја сруших тврди вековни џама зид* стоји *Ја сруших тврди вековни џамо зид*, у другом стиху треће строфе уместо *И душом у сјај зарони* стоји *И другом у сјај зарони*. Измене се уочавају и на плану интерпункције па

Молим Те као пријатеља, ако ова песма посвећена Бранку није лепа и добра, уништи је да се по старос своју не брукам. Ако имаш времена одговори ми одмах, па ма то било и на једној дописној карти.

Много Те поздравља Твој Ал. Шантић

Ако наслов песме није згодан, Ти га измени како хоћеш

Твој

Алекса

РУКОПИСНА ГРАЂА

Aleksa Šantić. *Pjesme. Prizrenska noć. Vatra. Zašto. Trpanjska noć.* Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica, sig. R7089.

Aleksa Šantić ur. „Nove Evrope“ 7 pisama (1920–1923, bez dat.). Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica, sig. R7446b.

Aleksa Šantić Društvu hrv. književnika Zagreb 1 pismo (1920.). Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica, sig. R7176c

Aleksa Šantić Branimiru Livadiću 1 pismo (1914). Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica, sig. R5514b.

ИЗДАЊА

Алекса Шантић Целокупна дела. Прир. Владимир Ђоровић, Београд: Народна просвета, 1928.

Алекса Шантић Сабрана дјела. Прир. Војислав Ђурић, Сарајево: Свјетлост, 1957.

Алекса Шантић Изабрана дјела. Прир. Бранко Милановић, Сарајево: Свјетлост, 1952.

ЛИТЕРАТУРА

Bibliografija rasprava, članaka i književnih radova. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod.

је изгубљена тачка након трећег стиха у трећој строфи. Недоследност се читује и у Шантићевим Целокупним делима које је приредио Вл. Ђоровић. Поред измењеног наслова (гласи исто као онај у *Венцу*), запажају се идентичне грешке нпр. у трећој строфи први стих уместо *шамâ* стоји *шамо*, баш као што је у истој строфи након трећег стиха уклоњена тачка. Разлика се читује у различитом читању прве речи другог стиха треће строфе, па уместо *душом* код Ђоровића стоји *дуџом*.

- Драгутин Вујановић. *Анџолоџија српској сонети*. Београд: Завет, 1995.
- Јован Делић. „Алекса Шантић као пјесник иноватор“. У: *Песничке теме и њоеџички модели Алексе Шантића*, зборник радова, уред. Јован Делић, Бојан Чолак. Београд: Институт за књижевност и уметност; Требиње: Дучићеве вечери поезије, 2017.
- Часлав Ђорђевић, *Српски сонет*. Београд: Службени гласник, 2009.
- Enciklopedija Jugoslavije. Zagreb: Izdanje i naklada jugoslavenskog leksikografskog zavoda, 1971.
- Бојан Јовић. „Нова Евроја у огледалу савремене српске књижевне периодике“. У: *Нова Евроја 1920–1941*, зборник радова, уред. Марко Неђић, Весна Матовић. Београд: Институт за књижевност и уметност, 2010.
- Татјана Јовићевић, „Традицијски канон и (нова) модерна: Бранко Радичевић у *Новој Евроји*“. У: *Нова Евроја 1920–1941*, зборник радова, уред. Марко Неђић, Весна Матовић. Београд: Институт за књижевност и уметност, 2010.
- Југословенски књижевни лексикон, уред. Живан Милисавац. Нови Сад: Матица српска, 1971.
- Ivan Krtalić, *Krleža za i protiv*, II, Zagreb: Globus, 1988.
- Сања Париповић. „Метрички регистар Милана Ракића“. У: *Милан Ракић и модерно њесништво*, зборник радова, уред. Новица Петковић. Београд: Институт за књижевност и уметност / Учитељски факултет, 2007.
- Љубомир Петровић. „Допринос *Нове Евроје* развоју критичке историјске свести у југословенском друштву“. У: *Нова Евроја 1920–1941*, зборник радова, уред. Марко Неђић, Весна Матовић. Београд: Институт за књижевност и уметност, 2010.
- Svetozar Petrović. *Problem soneta u starijoj hrvatskoj književnosti – Oblik i smisao*. Beograd: Samizdat B92, 2003.
- Горан Радоњић, „Алекса Шантић као пјесник апокалипсе“. У: *Песничке теме и њоеџички модели Алексе Шантића*, зборник радова, уред. Јован Делић, Бојан Чолак. Београд: Институт за књижевност и уметност; Требиње: Дучићеве вечери поезије, 2017.
- Станиша Тутњевић. „Нова Евроја и Босна“. У: *Нова Евроја 1920–1941*, зборник радова, уред. Марко Неђић, Весна Матовић. Београд: Институт за књижевност и уметност, 2010.
- Марија Циндори Шинковић. *Нова Евроја (1920–1941): библиографија*. Београд: Институт за књижевност и уметност, 2010а.
- Марија Циндори Шинковић. „Часопис *Нова Евроја* (1920–1941) Милана Турчина“. У: *Нова Евроја 1920–1941*, зборник радова, уред. Марко Неђић, Весна Матовић. Београд: Институт за књижевност и уметност, 2010б.
- Бојан Чолак. „Различита читања аутографа једне песме Алексе Шантића“. У: *Песничке теме и њоеџички модели Алексе Шантића*, зборник радова, уред. Јован Делић, Бојан Чолак. Београд: Институт за књижевност и уметност; Требиње: Дучићеве вечери поезије, 2017.
- Алекса Шантић. *Изабрана дјела*, књ. V. Сарајево: Свјетлост, 1972.

Bojan Čolak

Aleksa Šantić's Manuscripts in The National and University Library in Zagreb

Summary

The paper analyzes Aleksa Šantić's manuscripts held by the National and University Library in Zagreb (in the Manuscripts and Old Books Collection). The material consists of eight hand-signed letters and four sonnets. Three of the sonnets ("A Night in Prizren," "Fire," "A Night in Trpanj") are versions of the later published poems, and one ("Why?") is considered to be unpublished. As regards the hand-written correspondence of Aleksa Šantić, this Library keeps a note thanking the Croatian Writers' Association for their card sent on the occasion of the poet's 50th birthday, a letter to Branimir Livadić, and six Šantić's letters to Milan Ćurčin, which can be divided into two categories, the first being their correspondence concerning the foundation of *Nova Evropa* [*New Europe* magazine] and their collaboration on its first issue (the correspondence kept up from the end of March until the mid-August 1920) and the second the correspondence concerning their collaboration on the issue dedicated to Branko Radičević (May 1923). The oldest Šantić's letter dates from 1914 and the newest is from 1923 and was written only a few months before the poet's death. Also analyzed is a telegram which Šantić addressed to the publisher S. B. Cvijanović, also in the possession of the Library.

Keywords: Aleksa Šantić, Branimir Livadić, Milan Ćurčin, autograph, sonnet, correspondence, *Nova Evropa*.